

Jurij Hadalin

Široka ponudba »proizvodov s posebnim namenom«

Pota jugoslovanske trgovine z orožjem in nekaj sumljivih zgodbic v zvezi z njo

HADALIN Jurij, dr., asistent z doktoratom, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana

339.154:355/359(497.1)
355/359(497.1):339.154

ŠIROKA PONUDBA »PROIZVODOV S POSEBNIM NAMENOM«

Pota jugoslovanske trgovine z orožjem in nekaj sumljivih zgodbic v zvezi z njo

Prispevek na podlagi spominov nekaterih vodilnih jugoslovanskih vojaških uslužbencev prikazuje določene prakse, ki so v svetovni trgovini z orožjem predstavljale stalnico, vendar pa se niso nujno vklaplajale v ideološke okvire delovanja druge jugoslovanske države. Koruptivnost visokih državnih uradnikov v državah v razvoju je pogosto omogočala izpeljavo vojaških poslov, jugoslovanska orožarska trgovina pa se je oklepala vzorcev delovanja, ki so temeljili na politiki neuvrščeniosti in postajali vse manj učinkoviti. Ideološki problem je predstavljal plačevanje provizij, ki je odpiralo vsa vrata in omogočalo konkurenčno poslovanje. Razvidno je dojetje provizij kot nečesa nedopustnega in nemoralnega, čeprav pragmatičnega, vendar je bilo poseganje po »modernih metodah obdelovanja tržišča« nujno potrebno za obstoj na trgu. Trgovina z orožjem in spremljajočimi storitvami je namreč v jugoslovanski proračun prinašala dvakrat več kot turizem, zato nerazumevanje koncepta provizije/podkupnine v osemdesetih letih ni prišlo več v poštev.

Ključne besede: trgovina z orožjem, SFRJ, provizije

HADALIN Jurij, PhD, Assistant, Institute for Contemporary History, Kongresni trg 1, Ljubljana

339.154:355/359(497.1)
355/359(497.1):339.154

A WIDE RANGE OF SPECIAL PURPOSE PRODUCTS

Traces of the Yugoslav Arms Trade and a Few Fishy Stories Connected with It

Based on the memories of a few leading Yugoslav military servicemen, the article presents certain practices that were common in the global arms trade, but which did not necessarily fit the ideological framework of the Second Yugoslav state. The susceptibility of state officials to corruption in the developing countries often facilitated arms deals, and the Yugoslav arms trade followed patterns that were based on a non-aligned policy and that were becoming increasingly inefficient. One ideological problem was the commission payment that opened every door and made competitive business possible. This commission was obviously seen as unacceptable and immoral, if pragmatic; however, using "modern marketing methods" was essential for survival in the market. The arms trade and accompanying services contributed twice as much to the Yugoslav budget as tourism; consequently, refusal to recognize the commission/bribery concept in the 1980s was no longer an option.

Key words: arms trade, Socialist Federal Republic of Yugoslavia, commission

Senzibilnost družbe o vprašanju korupcije se z leti neprestano veča in marsikatera praksa, ki je še ne tako davno bila ustaljena, v današnjih časih postaja moralno sporna.¹ Zgoraj omenjena občutljivost in vse večja vloga poudarjanja družbenih vrednot pa je tudi posledica vse slabšega gospodarskega stanja, ki posledično siromaši celotno družbeno sfero. Vse večja angažiranost ob tem vprašanju, ki lahko v daljšem časovnem obdobju privede tudi do družbenih sprememb, pa ni tako zelo nov pojav in bi ga lahko mirne duše primerjali z ekonomsko depresivno ter družbenopolitično burnim zadnjim obdobjem življenja Slovencev v drugi Jugoslaviji, se pravi osemdesetimi leti prejšnjega stoletja. V pričujočem prispevku bodo predstavljene nekatere izvenserijske rešitve ter načini prilagajanja »globalni gospodarski stvarnosti« tistega časa. Ti so hočeš-nočeš postajali del vsakdanjika pomembnega jugoslovanskega izvoznega segmenta, orožja in spremljajočih storitev, ki jih je zunanjetrgovinska statistika vodila pod imenom »proizvodi posebnega pomena«.² Vse večja jugoslovanska proračunska luknja in splošno pomanjkanje deviz so uspešno prodajo orožja nujno zahtevali, vendar pa je predvsem na visoko donečem političnem valu neuvrščenosti temelječa tehnika prodaje naletela na visoke ovire ob konkurenčnem spopadu z drugimi državami na spolzkem in mračnem terenu »svetovne orožarske tržnice«. Ob tem je del jugoslovanske kritične javnosti postajal vse bolj skeptičen do moralnih vzgibov države in vojaškega vrha, ki je orožje nekritično prodajal tudi diktatorjem iz najrevnejših držav ter na vojna žarišča pod embargom. Ti posli se sicer niso sklepali pred očmi javnosti, vendar pa so zaradi odmevov v tujini in nekaj nerodnosti jugoslovanskega protokola informacije o tem prihajale tudi do jugoslovanskega tiska. Kritiki teh moralno spornih trgovskih akcij so prihajali predvsem iz Slovenije, kjer so se združevali ob vse bolj oporečniškem tedniku Mladina, čeprav tudi osrednji dnevnik Delo ni bil v velikem zaostanku. Nerodnost jugoslovanskih prodajalcev je tudi prilila olje na ogenj civilnodružbenih iniciativ, ki so tedaj doživljale svoj razcvet, in pustila nekaj močnih opornih točk mirovniškemu gibanju. To se je aktivno zavzemalo za prepoved urjenja tujih vojakov ter prometa z orožjem na ozemlju Slovenije in zahtevalo demilitarizacijo.³

Niti pota mednarodne trgovine z orožjem niti drobni »šverci« rezervnih delov, o katerih boste lahko v prispevku brali, pa niso bili ravno najbolj dokumentirani, zato sem se pri iskanju sledov opiral na še najbolj dostopen vir, to je spomine nekaterih visokih vojaških uslužbencev, ki so v njih znali zapisati tudi kakšno

pikantnost. Zgodbe iz teh spominov pa so mi ob sestavljanju tega mozaika pred oči postavile tematike, ki tudi danes »krasijo« naslovnice slovenskega časopisja: protokolarne letala, sumljive provizije, SCT in njene direktorja ter druge očitno večno aktualne kamne spotike. Ob nabiranju »zgodovinskih paberkov« sem se stalno spraševal, kako naj jih označim in ali res pomenijo korupcijo v najožjem pomenu besede. Tukaj pač ni govora o običajnih modrih kuvertah, zato sem se malce zanašal tudi na občutek, kako bi nanje odreagirali danes, kakšnih trideset let kasneje.



Če si vzamemo nekoliko časa za terensko raziskovalno delo in preverimo, kaj v gostilniški debati o korupтивности »zrele samoupravne« Jugoslavije menijo zbrani pivci, bi iz njihovih vsakdanjih izkušenj v srečanjih z državnimi uradniki, predvsem zveznimi, hitro lahko potegnili zaključek, da bi bilo tedanje vzdušje najlažje opisati s pridevnikom »bizantinsko«.⁴ Tako kot se tudi danes javne debate razgrejejo ob tujih primerjalnih študijah uglednih inštitucij, ki nas uvrščajo na lestvice različno korumpiranih, gospodarsko razvitih, funkcionalno pismenih ali nezdravih držav, se temu niso izognili niti v osemdesetih letih. Ugledni londonski časopis The Economist je tako leta 1986 ocenjeval finančna tveganja v petdesetih državah v razvoju in predstavil za tedanje jugoslovansko javnost presenetljive rezultate. Analiza, ki je delovala na podobnih temeljih kot današnja redna ocenjevanja tujih finančnih hiš, je namreč z »zamegljenim pogledom skozi ideološke naočnike zablod« Jugoslaviji prisodila najboljšo oceno oz. najmanj negativnih točk iz ekonomije. Za našo temo pa je seveda zanimivo vprašanje korupcije, kjer se je Jugoslavija odrezala skorajda v skladu s pričakovanji, dobila je namreč tri negativne točke od možnih šestih. »To ni niti dobro in niti ne slabo; veliko je držav, ki so za nami. Šokira pa nas ugotovitev, da je Turčija za 'korupcijo' dobila manj točk kot mi! Lahko bi dejali, vsaj po pogledih Economista, da je učenec presegel učitelja!«⁵ Tako kot tudi danes takšne rezultate nato za potrebe javnega mnenja obračamo in poskušamo uravnotežiti, iščemo napake v metodologiji in poskušamo ugotoviti, kateri kazalniki so bili preveč ali premalo poudarjeni, vendar pa vsaj pri orožarskem poslu ta vidik ni bil tako zelo očiten, saj so se po besedah tedanjega vodje jugoslovanskega orožarskega izvoznika podmazovanja trga tedaj šele pričeli učiti. General

¹ Petrović, Predgovor, str. 7-9.

² Suhadolnik, Jugoslovanski prispevek h globalni podobi pekla.

³ Repe, Kdo je zatrl mirovništvo v Sloveniji.

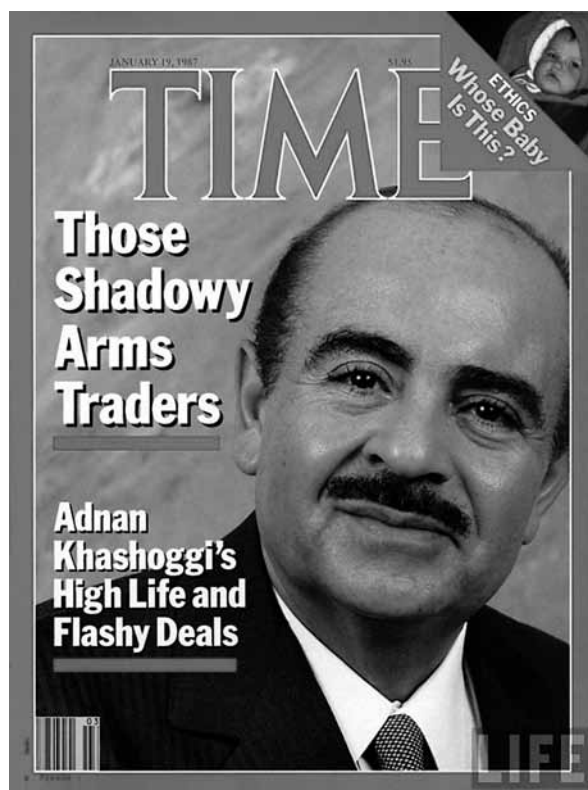
⁴ Morda je to tudi posledica dejstva, da izhajam iz okolja tik ob glavnem mejnem prehodu z Italijo in je bila verjetnost takšnih dogodkov precej večja, uslužbenci nekdanjih »import-eksport« družb pa znajo povedati tudi marsikaj o usodi »bianko naročilnic«, ki so omogočale tekoča pridobivanja potrebnih dovolilnic v Beogradu.

⁵ Tašić, Kako nas drugi vide. Rizik negativnih bodova.

podpolkovnik Jovan Matović⁶ tako v svojih spominih med drugim zapiše: »Oblast in bližina oblasti omogočajo (takšno) vrsto lahkega zaslužka. Zato tudi je boj za oblast tako surov in neusmiljen. Oblast posameznikom omogoča, da obogatijo, celo bolj kot če bi dejansko bili na oblasti. Kljub mojim stališčem pa je posel takšen, da se moraš, če želiš imeti posle, obnašati v skladu s pravili igre, ki jih narekujejo drugi. Naša družba je takšne metode in modele uporabljala le redko, vendar pa vsaj v nekatere nove posle nismo mogli vstopiti brez podkupovanja.«⁷



Jugoslavija je konec druge svetovne vojne pričakala slabo opremljena predvsem s trofejnimi orožjem in se je kljub sovjetski vojaški pomoči odločila za intenziven razvoj vojaške industrije. Po razkolu s Sovjeti je bila ta potreba ob pritekajoči zahodni vojaški pomoči še bolj poudarjena.⁸ Razvoj vojaške industrije je bil hiter in že v šestdesetih letih je jugoslovanska industrija ne samo izdelovala, temveč tudi izvažala zelo zahtevne izdelke, kot so npr. letala. Do osemdesetih let se je Jugoslavija uvrstila med srednje razvite države z zelo intenzivno in vsestransko ponudbo vojaške tehnike, med svoje dosežke pa je lahko vpisala tudi prodajo informacijskih storitev. S posebnim izvoznim dovoljenjem ameriškega kongresa za nekatere strojne komponente so namreč strokovnjaki iz ljubljanske Iskre Delte zgradili računalniško omrežje, ki je povežalo vse kitajske policijske uprave, kar je za tedanjo stopnjo razvoja obeh držav predstavljalo velik dosežek.⁹ Za trgovske posle je jugoslovanska vlada že leta 1949 ustanovila podjetje za mednarodno trgovino Jugoimport, ki je v začetku skrbelo predvsem za uvoz potrebne opreme. Iz neobglenega uvoznika se je Jugoimport že v nekaj letih prelevil tudi v izvozno podjetje, med njegovimi prvimi posli je bil izvoz viškov municije v postrevolucionarni Egipt v letih 1954/1955.¹⁰ Od leta 1964 je Jugoimport skrbel tudi za investicijske storitve v tujini, ukvarjal pa se ni z nabavo orožja in opreme za vojsko, ki je spadala pod vojaško upravo za nabavo. To se je spremenilo z letom 1974, ko je bila ustanovljena



Naslovnica revije Time s portretom Adnana Khashoggija, enim izmed »tistih temanih trgovcev z orožjem«.

19. januar 1987.

Zvezna direkcija za promet in rezerve (Savezna direkcija za promet i rezerve), ki je postala posrednik pri vseh poslih vojaške narave. Čas ustanovitve direkcije predstavlja tudi obdobje velike rasti prometa, ki je predstavljal velik delež v jugoslovanski zunanji trgovini. Promet je naraščal iz leta v leto, vrhunec pa je dosegel med letoma 1981 in 1986. V tem obdobju je ZDPR imela skoraj 10 milijard dolarjev prometa, od tega pa je izvoz predstavljal skoraj 80 odstotkov vsega posla.¹¹

V vojaških poslih se ne trguje izključno z orožjem, temveč jih sestavljajo različni segmenti. Poleg orožja tako lahko na listah držav ponudnic srečamo tudi izvoz različnih storitev, še posebej servisiranje in remontne posle, za Jugoslavijo najpomembnejši segment pa je bil nedvomno vojaški inženiring. Za gradnjo vojaških objektov, od tovarn do kasarn, letališč in pristanišč, med vojaške posle pa se je uvrščalo tudi gradnjo naftovodov in podobnih strateških objektov, so v Jugoslaviji imeli veliko ponudbo gradbincev, med katerimi pa sta prednjačila dva, beograjski Energoprojekt¹² in ljubljanski

⁶ General-polkovnik Jovan Matović (1928) je v drugi polovici osemdesetih let vodil Zvezno direkcijo za promet in blagovne rezerve s srbskohrvatskim akronimom SDPR. Ta je bila zadolžena za vodenje in izpeljavo vseh poslov, ki so se dotikali vojaškega sektorja. Jovan Matović je v pokoj odšel leta 1989, SDPR pa obstaja tudi v današnjem času ter kot javni holding vodi srbski uvoz in izvoz orožja ter storitev. Matović, *Vojni poslovi Jugoslavije i svet XX. veka*, str. 428 in <http://www.yugoimport.com/>, dostop 6. 9. 2013.

⁷ Matović, *Vojni poslovi*, str. 318.

⁸ Bogetić, *Jugoslavija i zapad 1952-1955*; Dimitrijević, *JNA od Staljina do Nato pakta in Laković, Zapadna vojna pomoč Jugoslaviji 1951 – 1958*.

⁹ Škrubej, *Hladna vojna in bitka za informacijsko tehnologijo*, str. 83-132.

¹⁰ Životić, *Jugoslavija i Suecka kriza: 1956-1957*.

¹¹ Matović, *Vojni poslovi*, str. 40-41.

¹² Ta se danes deluje in gradi velike objekte na eksotičnih »neuvrščeni« lokacijah, portfolio dokončanih projektov podjetja pa je na zavidljivi ravni. Več o zgodovini podjetja v: *Energoprojekt – 60 years of success: Monograph on the occasion of the 60th anniversary of Energoprojekt*.

SCT.¹³ Glede na opise generala Matovića je bil ravno SCT paradni konj med gradbenimi podjetji, katerih usluge so ponujali tujim kupcem. Pomemben segment pri izvozu uslug je predstavljalo tudi šolanje tujih vojakov ter častnikov, samo med letoma 1981 in 1985 se je v Jugoslaviji šolalo nad 4000 pripadnikov tujih oboroženih sil, ki so v proračun prispevali 264 milijonov dolarjev prihodkov, tuja vojaška inteligenca iz jugoslovanskih vojaških akademij in višjih šol pa je tudi pomagala pri odločitvah za nabavo jugoslovanske vojaške opreme. Pri vojaških poslih je Jugoslavija, predvsem zaradi dragih nakupov licenc, ki se za manjše serije niso izplačale,¹⁴ sodelovala tudi z drugimi državami, najbolj znano je sodelovanje z Romunijo pri izdelavi podzvočnega jurišnega letala Orel (Orao/Vultur), konec osemdesetih pa je zaradi težav pri prodaji izboljšane licenčnega sovjetskega tanka T-72 (M-84) poskušala navezati poslovno sodelovanje tudi s poslovno tedaj zelo uspešno Brazilijo, s katero sta si z oklepnimi vozili konkurirali na različnih trgih. Kljub vsemu pa je Jugoslaviji predvsem skozi njeno vlogo v Gibanju neuvrščenih bilo jasno, da je potrebno delovati tudi na podlagi t. i. vojaške pomoči, brezplačne ali pod ugodnimi kreditnimi pogoji, vendar *»ima v resnici takšna vojaška pomoč svojo ceno, ne v denarju, temveč v drugih koristnih poslih, ki jih manjše države ponujajo večjim.«*¹⁵

Te podatke potrjuje tudi admiral Branko Mamula, načelnik Generalštaba Jugoslovanske ljudske armade (1979-82) in zvezni sekretar za ljudsko obrambo SFRJ (1982-88). *»Koncept opremljanja naših oboroženih sil je kot obvezen del vseboval vojaško-ekonomsko in znanstveno-tehnično sodelovanje s tujino, kakor je to v navadi tudi v drugih vojskah. Osnovna naloga utrjene politike je bila, da se z naslanjanjem na lastne sile oborožujemo in opremljamo naše oborožene sile z vsem orožjem in sredstvi masovne uporabe, z zapletenejšo vojaško tehniko pa odvisno od tehnično-tehnoloških zahtev države. V vojaško tehnološkem razvoju je bil vsebovan tudi širši družbeni interes države:*

1/ z razvijanjem lastne vojaške tehnologije se ni dogledalo samo visoke stopnje vojaško-obrambne, temveč tudi politične neodvisnosti;

2/ razvoj vojaške tehnologije je v obratnem sorazmerju vplival tudi na razvoj domačih tehnologij;

3/ znanstveno-tehnično sodelovanje s tujino ni temeljilo le na gospodarskih, temveč tudi na tehnično-tehnoloških in političnih interesih države. Ekonomski učinki, ki so bili ustvarjeni v osemdesetih letih, so dosegali nivo od milijarde do dveh milijard dolarjev letno. Možnosti, da

*smo prijateljskim neuvrščenim državam ponudili proizvode naše vojaške industrije in pomagali pri njihovem tehnično-tehnološkem razvoju, so bili dodatek k upiranju pritiskom in izsiljevanjem, ki so bili zelo pogosti pojavi v vojaško-tehničnem sodelovanju z velikimi silami in blokovskimi državami.«*¹⁶

Struktura držav, s katerimi je poslovala direkcija, temu več kot le pritrjuje. V sredini osemdesetih let je Jugoslavija izvažala »izdelke« v 64 držav, od tega 42 tistih v razvoju, 8 vzhodnoevropskih in 14 zahodnih držav. Države v razvoju so predstavljale kar 60 odstotkov prometa, države vzhodnega bloka 35 odstotkov, na Zahod pa je bilo usmerjenih le 4 odstotke poslov. Politične zveze, naftni prihodki in vojna žarišča so med glavne partnerje Jugoslavije v osemdesetih letih postavile Irak, ki je predstavljal skoraj tretjino vsega prometa, vendar pa za njim niso zaostajali niti njegovi sosedje v regiji,¹⁷ saj je Srednji vzhod predstavljal kar 84 odstotni delež v jugoslovanskem izvozu.¹⁸

Jugoslovanskega obrambnega ministra admirala Mamule ne omenjam zgolj zaradi njegove visoke funkcije v piramidi odločanja, temveč tudi zato, ker je nehote orožarske posle pripeljal v spekter interesa širše javnosti. Leta 1988 se je namreč v Delu pojavil članek o admiralu med lakoto, ki je aktiviral vprašanje o jugoslovanski vlogi v globalni trgovini z orožjem.¹⁹ Nerodnost jugoslovanskega protokola je botrovala dejstvu, da je bil Mamula na obisku v Etiopiji postavljen pred televizijske kamere, kjer ni prikrival namena svojega obiska. Mamula seveda članek v Delu in zapise v Mladini razume nekoliko drugače: *»V začetku leta 1988 je bil moj odhod v Etiopijo na čelu vojaško-tehnične delegacije izkoriščen za nov napad na JLA.«*²⁰ Do obiska Etiopije je prišlo na temelju

¹⁶ Mamula, Slučaj Jugoslavija, str. 122.

¹⁷ Zgolj za ilustracijo čudnih poti orožarskih poslov naj omenim, da je Jugoslavija s Kuvajtom konec osemdesetih let sklenila sporazum o prodaji 200 tankov (do pričetka zalivske vojne jih je dostavila 150). Kuvajtska stran je želela dva primerka pred tem podrobno testirati na svojih poligonih, in ker jugoslovanska stran ni imela primernih zmogljivosti za prevoz, so tanke v Kuvajtu dostavile kar iraške oborožene sile. Matović, str. 220 in Lujić, Faze razvoja in življenjski cikel tanka M-84, magistrsko delo, str. 27-28.

¹⁸ Matović, Vojni poslovi, str. 202.

¹⁹ Pudgar: Admiral sredi lakote.

²⁰ Seveda je ta serija napadov na JLA, v kateri je bil še posebej aktiven slovenski tisk, imela svoje botre, saj je slovenska družba v tem času razvijala velik odpor do militarizacije in mirovniško gibanje je imelo vse več privrženecv. Mamula še danes meni, da za tem niso bili le »bedaki in pijani Smole«, kot so mu poskušali razvoj predstaviti tedaj. Po drugi strani pa je kmalu za tem sledil nov škandal, v katerega je bil vmešan, saj so gradnjo Mamulove vile za okolici Opatije za gradbena dela uporabili kar obveznike na služenju vojaškega roka, granitne kocke pa pulili kar iz kasarniškega dvorišča. Mamula je kmalu nato bil prisiljen predčasno zaključiti svoj mandat na čelu sekretariata za ljudsko obrambo in bil upokojen. Mamula, str. 124 in Kiršič, Kako smo gradili vilo.

¹³ Kaplan, Slovenska gradbena industrija in tuja tržišča, diplomsko delo, str. 61.

¹⁴ Rendulić, General avnojske Jugoslavije, str. 261.

¹⁵ Matović, Vojni poslovi, str. 26.

dogovora predsednika predsedništva SFRJ Lazarja Mojsova in predsednika Etiopije Mengistu-Haile-Mariama v času njegovega obiska v Jugoslaviji novembra 1987.« Jugoslovansko početje je Mamula gladko zagovarjal: »Pri vojaško-tehničnem sodelovanju in tudi širše, v vojaškem sodelovanju s tujimi državami se ničesar ni prikrivalo. Obstajal ni nikakršen razlog, da bi to počeli z Etiopijo, kjer je bilo vojaško sodelovanje na najnižjem nivoju. V Etiopiji nismo naredili ničesar, kar ne bi že leta počeli v Indiji, Kuvajtu, Iraku ali na Švedskem. Še najmanj prodajali orožje in bili trgovci s smrtjo. Odprti kredit za Etiopijo je znašal vsega skupaj 40 milijonov dolarjev in to je bilo vse v našem vojaško-tehničnem sodelovanju. Nobenega razloga ni bilo, da bi s tem sodelovanjem prenehali zaradi lačnih ljudi. Če bi tako postopali, bi v Afriki skorajda ne imeli s kom sodelovati. Niti v Aziji, razen v državah, ki so bogate zaradi nafte.«²¹

Sledila je ostra reakcija v Mladini: »Popolnoma plastično si lahko predstavljamo afriškega socialističnega samodržca, ki ga je prepričala v strokovnih revijah primerno opevana kvaliteta jugoslovanskih polavtomatskih pušk, samohodnih večcevni raketnih metalcev in kopij slavnih ruskih tankov. Ker pa se očitno ni mogel o vsem ponujenem bogastvu pogovoriti po telefonu, je povabil šefa prodaje ubijalskih sredstev v goste. Ta je po nesreči stopil na mino in šarmanтна diskretnost biznisa na najvišji ravni je splavala po vodi. Vseeno admirala Mamule njegov mali, svetovni javnosti razkriti spodrseljaj ne bo dokončno spodnesel. Raje bo hitro storil naslednji korak in prehitel morebitne angleške, ameriške, francoske in ruske konkurente v Ugandi! Televizijski gledalci so navedeni na malem ekranu videti sliko vrhovnega poveljnika oboroženih sil za dan armade, v najslabšem primeru še ob kakšnem paracivilnem državnem prazniku. Slika admirala Mamule (v smeli drži dinastičnega militariста) kot ilustracija novice o sklenitvi donosne kupčije je delovala najmanj groteskno, za moralno bolj občutljive že preveč šokantno...//... Če bi bil Mamula zgolj zasebni preprodajalec orožja, bi njegov moralni habitus sicer prav tako obsodili, toda krivda jugoslovanskega poveljnika oboroženih sil je še večja, ker prodaja orožje z rožami neuvrščenosti v ceveh in z zlaganimi nasmeški o nevmešavanju v notranje zadeve, obrambi lastne stabilnosti... Mamuli je bilo prekleto jasno, zakaj oz. proti kom bo uporabljeno jugoslovansko orožje v Etiopiji in Ugandi: v državljanski vojni oz. proti domačim gverilcem. Jugoslovanski legitimni izvoznik orožja SDPR svoje početje opravičuje z ekonomsko učinkovitostjo in se pri tem ravna zgolj po maksimi: 'Ako nečemo mi, onda će neko drugi?; seveda pa se nikoli ne vpraša, zakaj tisti drugi tega ne bo hotel. Jugoslovanski izvozniki se hvalijo, da z izvozom orožja ustvarjajo večji devizni priliv kot

BVP M-80 AK
INFANTRY FIGHTING VEHICLE

GENERAL TACTICAL - TECHNICAL DATA

Fighting mass of vehicle	14400 kg ± 1%
Mechanized squad	10 men
Permanent crew	3 (commander, driver and operator/gunner)
Embarking part of the mechanized squad 7 (two machine-gun gunners and five riflemen)	
Specific pressure on soft ground	0.697 bar

Maximal speed:

- on the road with contemporary base 65 km/h
- when floating 6.8 km

Maximal transport possibility in the water 3000

Activity radius of moving:

- on the flat road with hard base (250 + 250km + residue of 1/3 fuel as stand by) 500 km
- outside the roads 300 + 350 km
- in the water 21 h

SDPR FEDERAL DIRECTORATE OF SUPPLY AND PROCUREMENT
11001 Beograd, 9 Barmanska st. - Yugoslavia, Phone: 821-522, Telex: 11360, 11541 YU SDPR, Cables: DIFRPM, P.O.B. 308
Data contained herein are informative only and subject to amendment without previous notice
Issued by the Federal Directorate of Supply and Procurement

Revija Mladina je na barvnih notranjih straneh naslovnice v času antimilitarističnega zagona »prijazno« brezplačno objavljala oglase jugoslovanskega zveznega prodajalca orožja. 10. oktober 1987.

turistična industrija, kar je navadna, plehka in cinična demagogija...«²²

Zgoraj omenjene rože neuvrščenosti pa so bile po več mnenjih že precej uvele. Celotno prej neomejeni libijski trg ni več podlegal njihovem vonju in se je raje obracal k poslovno bolj spretni konkurenci. »Jugoslovanski vojaškoindustrijski kompleks in zvezna direkcija, ki je združevala celoten izvoz in uvoz vojaških poslov se ni posebej ukvarjala z **modernimi metodami obdelovanja zapletenega tržišča** (podkrepil J. H.). Posledica tega je bil, poleg drugega, tudi resen padec izvoza...«²³ Matović tako iz izkušenj zapiše, kako je nakup 24 letal Soko supergaleb G4, za katere je Nigerija že sklenila dogovor z Jugoslavijo, padel v vodo, ker so medtem na nigerijski strani po precej ugodnejši ceni uspeli kupiti letala Aero L-39 albatros češkoslovaške izdelave. »Tako smo izgubili tudi ta velik posel. Ko po mnogih letih pogledamo izgube vojaških poslov v Nigeriji, lahko zaključimo, da so bili naši modeli in metode nastopanja na teh tržiščih stereotipni in so se naslanjali izključno na 'prijateljske odnose'

²² Mamula go home!, Mladina, 12. februar 1988.

²³ Kaj približno je s temi metodami mišljeno, je verjetno do sedaj bralcu že postalo jasno. Matović, Vojni poslovi, str. 321-322.

²¹ Mamula, Slučaj Jugoslavija, str. 123

in politiko neuvrščenosti. Morda nismo začutili, kot se je to pokazalo tudi v Libiji, da interesi na vseh vojaških trgih prevladajo nad prijateljstvom in neuvrščenostjo, da je konkurenca ostra, močna in zahrbtna ter moramo zato metode in oblike poslovnih pogovorov in njihovih sklepanj prilagoditi svetovnim razmeram.«²⁴

Mladinin komentar na poslovno politiko jugoslovanske vlade je bil oster: »Sodeč po splošnih trendih na tržiščih vojaške opreme stroški za oborožitev na svetu ves čas rastejo, čeprav pri obeh velesilah kažejo trend upadanja v primerjavi z njunimi zavezniki; stroški za oborožitev na Vzhodu se sicer približujejo zahodnim, toda medtem ko njihov delež v nacionalnih dohodkih stalno raste, na Zahodu pada. Stroški za oborožitev v neblokovskih državah rastejo sorazmerno hitreje, še posebej v bloku neuvrščenih, najbolj očitno pa v državah izvoznikah nafte. Saudska Arabija je glede na stroške za oborožitev tretja na svetu, takoj za ZDA in ZSSR. Nekaj držav tretjega sveta zapravlja za proračun praktično cel proračun, čeprav prebivalstvo umira od lakote. Civilizacijsko komaj formirani narodi in mlade države v razvoju se nenehno spopadajo in vojujejo s sosednjimi državami, podobno kot so se evropske pred dvesto leti. Dežele v razvoju tudi še niso dosegle tolikšne stopnje industrijskega razvoja, da bi lahko same proizvajale sofisticirana orožja. Revnejšim deželam pa seveda bolj ustrezajo liberalnejši aranžmaji oziroma pogodbe – torej zamenjava blaga za orožje; te države so jugoslovanski partnerji, kajti bogatejše države kupujejo v Ameriki popolna in supermoderna orožja, s katerimi na srečo ne znajo ravnati. Države v razvoju pač potrebujejo za svoje 'partizansko vzgojene', polpismene vojake in enake pogoje vojskovanja adekvatno 'partizansko' orožje. Jugoslavija pa je med neuvrščenimi prevzela vlogo trgovca, ki prijatelj ne sprašuje preveč o vzroku in smotru njihovih oboroževalnih potreb, ampak jim orožje enostavno prijateljsko proda.«²⁵

Admiral Mamula tudi poslov v Etiopiji ni postavljaj ob bok jugoslovanskim trgovskim operacijam na Švedskem zgolj zaradi retoričnega učinka. Sredi osemdesetih let je na Švedskem izbruhnila afera zaradi prodaje švedskega orožja Jugoslaviji, čeprav je bilo vsem vpletenim jasno, da je namenjeno nadaljnji preprodaji v države, s katerimi si Švedi niso želeli mazati rok. Afera je izbruhnila, ko je postalo znano, da ima Irak na vojnih fregatah jugoslovanske izdelave švedsko oborožitev. Švedska družba Bofors je namreč dobila dovoljenja za izvoz topov v Jugoslavijo, kljub izbruhu afere pa dovoljenje ni bilo preklicano. Po švedski zakonodaji prodaja orožja v vojskujoče se dežele ni dovoljena, ravno tako pa ne v države, za katere obstaja sum, da ga bodo posredovale



Admiral Branko Mamula v inšpekciji.

tem državam. Skozi osemdeseta leta je bila Jugoslavija eden od največjih kupcev švedske orožarske industrije, veliko te opreme pa je po švedskih virih preprodala naprej. »V letih 1979 in 1980 je Bofors prodal jugoslovanskemu preprodajalcu SDPR protiletalski obrambni sistem BOFI. SDPR je zato, da je jugoslovansko vlado prepričal v nakup, od Boforsa seveda dobil provizijo. Zato je logičen vitalen interes poslovnežev SDPR, da kupujejo (uvažajo) čim več orožja in vojaškega materiala in ga tudi preprodajajo v druge dežele.«²⁶ Nakupovanje vojaške tehnike za preprodajo, ki je omogočilo državam na črni listi dostop do sicer težko dostopne tehnike in naprav, je omogočala jugoslovanska zunanje-politična drža. Eden izmed vzrokov, da so italijanske oblasti konec osemdesetih pod državni nadzor postavile tržaško hčerinsko družbo slovenske Iskre IRET (Industria Radio Elettrica e Telecomunicazioni), je bilo dejstvo, da je družba, ki je sicer izdelovala vojaške radijske postaje, ta zunanje-politični položaj izkoristila za preprodajo sofisticirane vojaške tehnike pod embargom Iračanom. Iraška vojska je bila opremljena z IRET/Iskrinimi radijskimi postajami, od ameriškega podjetja pa je IRET kupil tehniko pod embargom za države Varšavskega pakta in ga preprodal preko Jugoslavije.²⁷ Družba, ki ji general Matović poje hvalospeve, je bila dlje časa pod nadzorom italijanske vojaške obveščevalne službe SISMI tudi zaradi vohunškega škandala, saj je eden od zaposlenih načrte za italijanski sistem elektronskega bojevanja po standardih zveze Nato, pri katerem je sodelovala tudi IRET, predal sovjetski obveščevalni službi.²⁸

Posli pa so nemoteno tekli, saj je bil »eden od argumentov za vojaško industrijo tudi zaposlenost (vojaška industrija pač ne pozna krize hiperprodukcije, tržišče

²⁴ Matović, *Vojni poslovi*, str. 295.

²⁵ Suhadolnik, *Jugoslovanski prispevek h globalni podobi pekla*.

²⁶ Gorazd Suhadolnik, *Če želite kupiti atomsko bombo, pokličite SDPR*.

²⁷ *Ma da tempo la ditta di Trieste era stata messa sotto controllo, La Repubblica*, 19. 11. 1989.

²⁸ *Condannata a nove anni la spia al servizio del KGB, La Repubblica*, 16. 6. 1989.



Soko G4 Supergaleb.

orožja pa je še najbolj mogoče primerjati s tržiščem opojnih drog)... Okoli tisoč jugoslovanskih podjetij se ukvarja tudi s proizvodnjo orožja. Od tega jih je izključno vojaških le kakih deset, v večini drugih podjetij pa je vojaški industriji namenjenih le 20 do 30% zmogljivosti. V vojaško industrijskem kompleksu je zaposlenih od 60 do 70.000 ljudi, od tega 200 visokokvalificiranih strokovnjakov. Jugoslovanska vojaška industrija proizvaja okoli 400 artiklov, 35 % razvite tehnologije pa se uporablja tudi v civilni industriji. Okoli 30% skupne proizvodnje vojaške industrije Jugoslavija izvažata in to pomeni v skupnem jugoslovanskem proračunu petino ali četrtno deleža; v primerjavi s turizmom torej prispeva celo dvakrat več! Rast fizičnega obsega proizvodnje in števila zaposlenih je v vojaški industriji skoraj dvakrat večja od tiste v civilni; izkoriščenost zmogljivosti v vojaški industriji je 95-odstotna (v civilni 77-odstotna). Stopnja rasti: do 7%, razmerje med izvozom in uvozom 5:1!!!²⁹



Zgornji odstavek morda zvenijo nekoliko visoko do neče, saj je raven »podmazovanj« lahko bila podobna tudi zgodbam iz sindikalnih izletov na Češko ali tihotapljenju para kavbojk in kilograma limon čez italijansko mejo. Eden izmed vodilnih strokovnjakov za vojaško le-

talstvo v Jugoslaviji, generalpolkovnik Zlatko Rendulić, je v svojih spominih temeljito popisal tudi drugo stran trgovine in dejavnosti, ki so bolj značilne za naše pojmovanje socialističnega sveta. Poleg zelo razvite lastne proizvodnje vojaških letal je Jugoslavija ves čas po vojni uvažala tudi letalsko tehniko, ki je sama ni bila sposobna izdelati – predvsem moderna lovka letala. V petdesetih letih je jugoslovansko vojaško letalstvo poleg domačih uporabljalo predvsem ameriška letala, ki so jih kupovali na podlagi ameriške vojaške pomoči Jugoslaviji. Po pomiritvi strasti s Sovjetsko zvezo je bilo v šestdesetih letih jugoslovansko letalstvo opremljeno z tedaj enim od najmodernejših letal Mig-21. Rendulić o tem poslu pravi tako: »V tej klimi je bil od Sovjetske zveze tedaj nabavljen pod nadvse ugodnimi pogoji sovjetski nadzvočni lovec Mig-21. Kupljen je bil za blago široke potrošnje, od čevljev do vinjaka, in njegova nabava ni pomenila velikega udarca za naše finance.«³⁰ Klirinško poslovanje in neposredna blagovna menjava sta bili v tem času seveda popolnoma običajni metodi poslovanja med državami s socialističnimi in planskimi gospodarstvi,³¹ bolj za-

²⁹ Rendulić, *General avnojske Jugoslavije*, str. 254.

³¹ Ne pa med Zahodom in Vzhodom, kakor slikovito pove leta 1978 v ZDA prebegli vodja romunske protiobveščevalne službe general-lajtant Ion Mihai Pacepa v svojem opisu poskusa romunskega vodstva, da bi od Velike Britanije nabavili licence za letalske motorje v zameno za pomaranče. Pacepa v svojih precej spektakularnih opisih podvigov romunskega vodstva trdi, da je bila glavnina vseh

²⁹ Suhadolnik, Če želite kupiti atomsko bombo, pokličite SDPR.

nimive pa so rešitve neformalnega kliringa, h katerim so se na jugoslovanski strani bili prisiljeni zateči ob nujnih vzdrževalnih delih. Flotilja migov zaradi velike količine delov na zalogi tako po njegovih besedah ni predstavljala večjih težav, vendar sta bili pod njegovim okriljem še dve letali, in sicer protokolarno potniški ter salonsko-predsedniški Iljušin 18. Pred tem je predsednik Josip Broz Tito za potovanja uporabljal ameriškega Douglasa DC-6B, ki je bil že zastarel in so ga podarili zambijski vladi,³² za krajše razdalje pa je imel protokol od leta 1969 na voljo tudi dve francoski Caravelli. Sovjetski Iljušin je bil sicer zanesljivo letalo, vendar pa je občasno prihajalo do težav z njegovo elektronsko opremo. Ko se je v Zambiji pokvaril meteorološki radar, so ga sicer zamenjali z rezervnim, vendar pa so takoj potrebovali še enega. S pomočjo ambasadorja v Moskvi su urgirali, da bi sovjetska remontna služba popravila radar, prosili pa so tudi za nakup dodatnega novega. Ničesar od tega ni bilo mogoče izvesti, že samo popravilo bi zaradi strogega planskega sistema trajalo vsaj mesec dni, kar je zahtevalo drugačno posredovanje. »Zato sem poslal v Sovjetsko zvezo svojega človeka, majorja Gordića iz tehnične službe, ki je imel odlične zveze s šefom enega izmed remontnih zavodov za električne naprave. Bilo je že hladno in oblekel si je dva dežna plašča, enega nad drugim. Spodnji je bil nov in po najnovejši modi, zgornji pa njegov. Razen tega je imel poln kovček finega ženskega perila in nekaj parov ženskih čevljev. Poleg tega je bila med njegovo prtljago še večja škatla vinjaka Cezar in kopica cigaret Kent, ki so služile prebijanju ledu na nižjem nivoju. Ob prihodu v pisarno svojega prijatelja.../... je moj Gordić najprej odpel svoj dežni plašč, da bi s tem pokazal lepega novega pod njim, nato pa je oba slekel kot enega samega in ju obesil na obešalnik. 'Veš v težavah sem in nujno potrebujemo popravljen radar in počakal bom, da to opravite' je rekel Gordić. 'To je vendar nemo-goče, potrebna je naročilnica, za mojo glavo gre, če se dela kaj izven plana' je odgovoril Rus, vendar z očitnimi znaki popuščanja v glasu, potem ko je pod starim že videl novi plašč. Gordić je ob tem odprl kovček in izvlekel par

finega ženskega perila. 'To je za tvojo soprogo, ki nas je prejšnjikrat lepo sprejela', ob tem pa je kovček pustil na pol odprt. 'Res je neumno, da smo kupili dva Il-18 in moramo potem imeti na zalogi 10 rezervnih meteoroloških radarjev in druge elektronike', je dodal. Rus se je strinjal s to oceno. Tudi njemu je bilo njihove birokracije preko glave. Poklical je glavnega inženirja zavoda. Seveda mu je Gordić takoj v roke porinil škatlo s cezarji in pričeli so razmišljati, kako uresničiti nekaj, česar njihova birokracija ni mogla normalno urediti. Hitro so prišli do rešitve. Nam bodo dali meteorološki radar, ki so ga že popravili, na njegovo mesto pa podtaknili našega. Takih radarjev je namreč bilo na popravilu veliko. Seveda so prijatelji dobro proslavili rešitev težave, Gordić je pustil vse fine ženske stvari iz kovčka, vendar je zato s pomočjo vojaškega atašeja z Jatovim letalom domov prinesel delujoč meteorološki radar. In vse skupaj nas je stalo le približno 200 dolarjev, medtem ko bi za dejansko popravilo morali odšteti nekaj tisoč dolarjev.«³³ Tudi ob drugih priložnostih je bilo potrebno servisiranje predsedniškega letala nekoliko pospeševati, in tudi v ta namen se je uporabljal predvsem alkohol, »saj smo vedeli kam gremo in nismo odšli na pot nepripravljeni.« Na Iljušinu se uporablja alkohol za odmrzovanje prednjih delov kril in elise, zato so naložili dodatnih 40 steklenic čistega alkohola, ki je bil precej cenejši od vinjaka. »To je bila naša osnovna valuta za življenje na letališču, preden smo se uspeli dogovoriti o natančnih pogojih remonta. Poleg tega smo imeli tudi običajne zaloge vinjaka za pogovore na nekoliko višjem nivoju.«³⁴



V pogovorih na najvišjem nivoju pa jugoslovanske delegacije v času, ko jih je vodil Jovan Matović s seboj niso nosile vinjaka Cezar in Kluzovih plaščev, saj ti v Švici, ki je bila vstopna postaja na vojaško tržišče, niso pomenili prav veliko. »Jugoslavija ni imela konkretnih poslovnih zvez s Švico in tega tržišča sploh nismo poznali. Nekateri manjši posli so se odvijali preko te države, vendar se je to nanašalo predvsem na dogovore s poslovneži, ki so imeli svoja predstavništva v Ženevi, Zürichu ali Luganu. Po kratkotrajnih stikih so nas nato navadno poti peljale v države Srednjega vzhoda, Afriko ali kam drugam«. Kljub temu pa »smo želeli videti Švico in spoznati ljudi, ki se ukvarjajo s tem poslom in obrtjo. Zelo hitro se nam je ponudila priložnost. Jugoslovanski poslovnež Željko Krštofić³⁵ nam je ponudil pomoč pri iskanju prvih kontaktov

orožarskih pa tudi drugih proizvodov v Romuniji, namiguje pa tudi na Jugoslavijo, plod uspešne industrijske špijonaže. Njegove leta 1987 izšle spomine je morda potrebno brati z nekoliko rezerve, saj je po prebegu deloval kot uslužbenec ameriške varnostne agencije CIA. Jon Mihaj Pačepa, Crveni horizonti.

³² Rendulić se spominja, da so ga »dobro spoliranega« pokazali zambijskemu obrambnem ministru Zuluju in mu omenili, da so ga pripravljeno prodati za zelo nizko ceno (realno je ta tedaj znašala nekje med 15.000 in 25.000 dolarji). Rendulić je namignil, naj minister o tem povpraša tedanjega sekretarja za obrambo generala Nikolo Ljubičića. Ljubičića je nato o tem obvestil in mu predlagal, da zambijski vladi letalo zaradi njegove nizke vrednosti podarijo. Verjetno je tudi ta poteza, Rendulić sicer pravi vljudnostna gesta, ki naj bi Zambijcem pokazala, da Jugoslovani niso bili med tistimi, ki bi želeli revnim državam izpolniti zadnji cent iz žepa, pomagala, da so Zambijci tedaj kupili večjo količino jugoslovanskih letal. Rendulić, General avnojske Jugoslavije, str. 306.

³³ Rendulić, General avnojske Jugoslavije, str. 274-275.

³⁴ Rendulić, General avnojske Jugoslavije, str. 276.

³⁵ O poslovnežu nisem mogel izvedeti nič več kot, kar nam ponuja že general Matović: rojen v Zagrebu, v sredini osemdesetih let je imel približno štirideset let, živel je med Zagrebom, Parizom in Ženevo. Oženjen je bil s hčerko politika Jakova Blaževića, pred odhodom iz države je bil zaposlen v kemijski industriji. »Govori

z znanim trgovcem z orožjem Yahijem Omarjem³⁶ iz Ženeve, ki bi nam lahko s svojimi zvezami omogočil stike s tujimi podjetji.«³⁷ Z Omarjevim posredovanjem je SDPR želela priti do dela kolača v velikih gradbenih projektih v Alžiriji, Kuvajtu in Libiji, veliko željo pa je imela tudi za plasma proizvodov družbe IRET iz Trsta, ki je izdelovala in prodajala radijske sisteme; zanimali pa so se tudi za financiranje razvoja raketnega sistema Orkan, ki ga je pripravljala sarajevski UNIS. V pogovore so se vključili tudi generalni direktorji jugoslovanskih podjetij, med njimi sta bili tudi IRET in SCT. »Od Omarja smo izvedeli da bodo projekti v Alžiriji dodeljeni družbam v Jugoslaviji. Čeprav je sledil mednarodni razpis, se je že vedelo, da imajo jugoslovanske družbe prednost.« Oba alžirska projekta naj bi vodil SCT.³⁸ Vstopnico do tega uspeha sta zagotavljala arabska poslovneža, Yahija Omar in mnogo bolj znani Adnan Khashoggi.³⁹ Ko je delegacija

več tujih jezikov. V poslovnem svetu se znajde kot le redko kdo. Zelo je komunikativen in posloven. Njegova prisotnost je v svetu vojaške trgovine opazna. Zelo nam je pomagal, da smo prodrli do skrivnosti poslovanja pri prodaji orožja.«

³⁶ Yahija Omarja je z generalom spoznal Željko Krštofić. Rojen je bil v Libiji ter je bil sin libijske vojske oficirja v času kralja Idriza, se pravi pred vojaškim prevratom, ki je na libijsko politično sceno naplaval Moamerja Al Gadafiga. Šolal se je v Omanu ter bil obveščevalni oficir. Po odhodu iz vojske je obogatel s trgovino z orožjem ter si pridobil bogastvo, ki mu je omogočilo, da si bivanje uredi v Ženevi. »Njegova rezidenca ob Ženevskem jezeru je po lepoti in opremljenosti na nivoju Belega dvorca na Dedinju. Dejal nam je, da so samo slike v njem vredne 20 milijonov dolarjev.« Omar je imel tesne zveze z nekaterimi evropskimi, afriškimi in bližnjevzhodnimi voditelji. Leta 1988 je bil v Baden-Badnu s tedanjim alžirskim predsednikom, posle pa je sklepal v Alžiriji, Zairu, Libiji, Egiptu, Omanu, Maroku, Italiji... Njegova poslovna kariera je bila neposredno povezana s Khashoggijem. »To je poslovnež moderne dobe. V vseh poslih se znajde kot riba v vodi. Koristen partner je. Ocenili smo, da so poslovne zveze z njim koristne tudi za SDPR in naše vojaške ter gradbene družbe. Med pogovori v Ženevi, Beogradu, Dubrovniku in drugod se je spoznal z vsemi našimi večjimi podjetji.«

³⁷ Matović, *Vojni poslovi*, str. 315-317.

³⁸ O ljubljanskem SCT in njegovem dolgoletnem direktorju se Matović več kot le pohvalno izraža: »V naši delegaciji so bili tudi direktorji družbe SCT iz Ljubljane, ki je že izvedla velike posle v Iraku, Libiji, Kuvajtu ter Jordaniji in je bila tam spoznana za prvorazredno družbo tako po poslovnosti kot tudi po kvaliteti. Njen direktor Zidar je poznavalsko vodil velike in zapletene posle vojaškega inženiringa.«

³⁹ Adnan Khashoggi (r. 1935) je saudski poslovnež, dobro poznan po svoji gosti stiski družbeni mreži med zahodnjaškimi in arabskimi elitami. Njegova sestra se je poročila z razvpitim egiptovski-britanskim poslovnežem Mohammedom al Fayedom, bralcem opravičljivih revij pa je verjetno bolj znan njen sin Dodi. Na vrhuncu njegove kariere je bil s 40 milijardami dolarjev med najbogatejšimi zemljani. Kmalu po zaključku študija se je vključil v poslovne vode in v orožarskih poslih postajal vse pomembnejši igralec. Prve posle je izpeljal v Jemnu v šestdesetih letih, nato pa je v posredništvu med ameriškimi orožarskimi družbami samo od izdelovalca Lockheed zaslužil več kot 100 milijonov dolarjev provizij, ki so zaradi njegove uspešnosti in celovitosti načrtovanja poslov naraščale od dobrih 2 do kar 15 odstotkov vrednosti. Finančni in korupcijski škandal, ki je kasneje sledil, je jasno pokazal njegovo vmešanost v sumljive ameriške posle. Finančne sledi je večje prikrival, vodile pa so do njegovih liechtensteinskih in švicarskih podjetij, pri čemer je imel

obiskala Khashoggija in nato tudi Yahija Omarja so v Baden-Badnu lahko prvič okušali, kako dobro imata Arabca spletene poslovne mreže. V neformalnem ozračju so se tako pogovarjali z Jugoslovonom iz poslovnih kontaktov že prej poznanim pomočnikom predsednika alžirske vlade. Naslednji dan se je ceremonija ponovila še z alžirskim obrambnim ministrom, ki je z družino tudi počitnikoval v Baden-Badnu. »Tudi ta sestanek je bil uspešen in koristen za nadaljnje delo«. Delo je namreč bilo problem, saj je Matović ob tem razmišljal o dotedanjem jugoslovanskem pristopu k odločujočim. »Res je, dobro smo začeli, imeli opazne rezultate, vendar samo v dveh državah, Libiji in Iraku. V drugih državah smo imeli manjše posle. Tudi v teh dveh državah so nam posle prevzemali drugi (Brazilija, Poljska, Čehoslovaška, ZSSR, zahodne države), zato smo le še zaključevali programe, ki smo jih dobili na podlagi našega mesta in vloge v Gibanju neuvrščenih. Sedaj smo te posle dokončevali, nove pa so dobivale druge države.«⁴⁰ Novi kanali komunikacije, ki pa seveda niso bili brezplačni, so omogočali mnogo lažje pogovore o poslih, kakor v svojem opisu sestanka z alžirskim obrambnim ministrom opisuje Matović: »To je bil sestanek poslovnežev in uradnih oseb iz Evrope in Srednjega vzhoda, ki so se nahajale na dopustu ali v zdraviliščih in imeli pogoste sestanke po evropskih letoviščih, saj so vodili posel med oddihom. Na tem sestanku so bili prisotni poslovneži Adnan Khashoggi, Željko Krštofić in drugi. Naši poslovni pogovori so uspešno zaključeni in zato smo naredili načrte za nadaljnje delovanje. Od skupnih ponudb, ki jih je Alžiriji dala zvezna direkcija, in so znašale 2,6 milijarde dolarjev v sklopu 32 programov, je bilo sprejetih za 1,6 milijarde poslov za obdobje 1986 do 1988.«⁴¹

Arabskih posrednikov zagotovo niso zanimali politični okviri, v katerih je delovala druga jugoslovanska

veliko podporo tudi pri ameriški obveščevalni agenciji in politiki. Njegov vrhunec v orožarskih poslih je predstavljal čas predsednikovanja Richarda Nixona, ko je bil v svetovnem merilu verjetno najpomembnejši posrednik. Močno je bil vmešan v razvoj afere Iran contra, kjer je skupaj z iranskim trgovcem Manucherjem Ghorbanifarjem in z ameriško ter saudsko pomočjo postavil kompleksno finančno shemo za plačilo orožja, ki je bilo del odkupnine za ameriške talce v Teheranu. Leta 1988, torej v času dogodkov, ki jih opisuje Matović, je bil v Švici za tri mesece aretiran zaradi skrivanja denarnih sredstev ter predan ZDA. V ZDA je bil kljub obtožnici na podlagi varščine izpuščen, vendar je pred sodiščem doživel še eno obtožnico, in sicer skupaj z ženo strmoglavljenega filipinskega diktatorja Imeldo Marcos. Obtožena sta bila izsiljevanja in prevare. Khashoggijev finančni imperij je doživel hud udarec v kasnejšem obdobju, saj so njegova sredstva po 11. septembru 2001 v ZDA zamrznili, zaradi česar je več njegovih podjetij bankrotiralo. Danes živi v Monaku, njegovo premoženje pa ocenjujejo na cca. 400 milijonov dolarjev. Glej: <http://www.celebritynetworth.com/richest-businessmen/richest-criminals/adnan-khashoggi-net-worth/> in http://en.wikipedia.org/wiki/Adnan_Khashoggi.

⁴⁰ Matović, *Vojni poslovi*, str. 247.

⁴¹ Matović, *Vojni poslovi*, str. 283.



V osemdesetih letih prejšnjega stoletja prijateljstva in zaveznitva iz Gibanja neuvrčenih niso več zadoščala za pridobivanje novih poslov. Gadafijeva Libija je bila eden izmed najpomembnejših jugoslovanskih kupcev.

država, kar sočno ponazori izjava Yahije Omarja: »Ne maram vzhodnih režimov. Od komunizma so ostali le Leninova brada in Stalinovi brki.«⁴² Privzgojena politična in moralna načela njegovih jugoslovanskih sogovornikov pa so definitivno predstavljala težavo, ki so jo premostili z zavedanjem, da jih lahko njihova tankovestnost stane izgube poslov. Podkupovanje in obračunavanje provizij je bilo v načelih družbenega samoupravljanja res težko upravičiti, vendar je bilo generalpolkovniku Matoviću popolnoma jasno, da brez njih ne gre. »Predmet pogovorov so bile tudi provizije. Brez teh seveda ni posredovanja.«⁴³ Matović se je preprosto moral sprijazniti, da se mora tudi Jugoslavija vključiti v »svet posla po sodobnem modelu, ker brez tega ne bomo prišli prav daleč... Prijateljstva iz prve in druge svetovne vojne, Gibanje neuvrčenih in socialistična družbena ureditev nam dajejo le majhne ali celo nikakršne možnosti.«⁴⁴

Izplačevanje provizij je v marksističnem pojmovanju delovanja gospodarstva in družbe seveda popolnoma skregano z osnovnimi postulati družbene ureditve in zato je general polkovnik Matović temu vprašanju v spominih posvetil obsežen del prostora. »Provizija je, enostavno povedano, nadomestilo v denarju ali drugih sredstvih, ki se izplača osebi, ki ima možnost, da omogoči neki družbi stik z osebo ali skupino ljudi na oblasti ali v družbi, ki odloča o nekem poslu oziroma programu. Razumljivo je, da ima vse svojo ceno. Provizije so pomembne postavke v poslovnem svetu in se gibljejo do 25 odstotkov vrednosti celotnega posla. Nekatere provizije obsegajo 3, 5, 8, 10, 15 in več odstotkov, odvisne pa so od kvalitete in vrednosti projekta. Ko sem vstopil v ta posel, tega nisem mogel razumeti. V resnici tega tudi dandanes ne sprejemam in se ne morem strinjati s takšnimi metodami in modeli, vendar je dejanski svetovni poslovni

model pač takšen. Za dober posel se dobiva provizija. Provizija je cilj posla. V naših poslih smo bili ob provizijah zelo previdni. Menili smo, da ni moralno, da nekdo za posel zahteva provizijo. To je vrsta zaslužka brez dela in v nasprotju z našimi ideološkimi načeli. Zato smo tudi izgubljali velike posle. Potrebno je bilo razmišljati in poslovati po zakonitostih trga, saj je na svetovni tržnici orožja, na kateri se bijejo 'poslovni boji' o tem, kdo bo dobil veliki posel, vse dovoljeno. Na tej tržnici se prodajajo letala, tanki, ponuja se gradnja letališč, tovarn, plinovodov, vojaških centrov, železniških prog, pomorskih baz, vojaških bolnišnic, ponuja se pomembna vojaška sodelovanja v proizvodnji letal, tankov in vsega, kar sestavlja vojaško in civilno sfero v najširšem smislu. Na tržišču je nastala prava bitka za posel. Od teh poslov je odvisna zapolnitev kapacitet tovarn, zaposlitev in plače delavcev in obstoj celotnih podjetij. Na tej tržnici, na takšnem mednarodnem tržišču, smo se znašli tudi mi. Spoznali smo izkušene ljudi, ki so obvladovali posle, vendar smo težili k temu, da so bili naši odnosi, poslovni in vsi drugi, osnova našega dela in poslovanja. In tako smo se znašli na tem prostoru, da vidimo, kako bi se lahko vklopili v nove oblike in odnose poslovanja. Želimo v posel, ki ga diktira novi čas? Prijatelji so nam svetovali: 'Zakaj bi vi držali kravo za rogove, medtem ko jo bodo drugi molzli.' Več izkušenih poslovnežev v Španiji, Nemčiji, Italiji, tu v Ženevi, Luganu, Ameriki, Braziliji, na Srednjem vzhodu, v Afriki in drugih svetovnih tržnicah je istega mnenja. Vsi govorijo o sodobnem poslu in o proviziji kot ključu, ki odpira vsa vrata.«⁴⁵⁴⁶

Če je provizija predstavljala ključ, potem je ustrezna ključavnica zanj bila v rokah Adnana Khashogija, enega najbolj znanih trgovcev z orožjem. Adnan Khashoggi je bil tesno povezan z zgoraj omenjenim Yahijem Omarjem in tudi do njega je zvezna direkcija prišla preko Željka Krštofića, oziroma v bolj poetičnih besedah generalpodpolkovnika Matovića: »V šestindvajsetem letu je Khashoggi vstopil v posle z orožjem, na podlagi katerega je dosegel svetovno slavo in bogastvo. Med trgovanjem z orožjem je potoval po svetu in se tako znašel tudi v Jugoslaviji.«⁴⁷ Njegovo poslovanje je potekalo brez računalniških transakcij in zvez, v poslu se je držal arabskega načina trgovanja, vsi stiki pa so potekali osebno in navadno v širokem krogu poslovnega jet seta. Željko Krštofić naj bi tako v Ženevi »začutil, da bi Khashoggi lahko pomagal našim poslovnežem in ga je priporočil.«⁴⁸

⁴² Matović, Vojni poslovi, str. 318.

⁴³ Matović, Vojni poslovi, str. 318.

⁴⁴ Matović, Vojni poslovi, str. 321-322.

⁴⁵ Kar je zgolj bolj duhamorna parafraza srbskega rekla: Para vrtili gde burgija neće, oz. denar se prebije tudi tam, kjer je sveder nemočen.

⁴⁶ Matović, Vojni poslovi, str. 321.

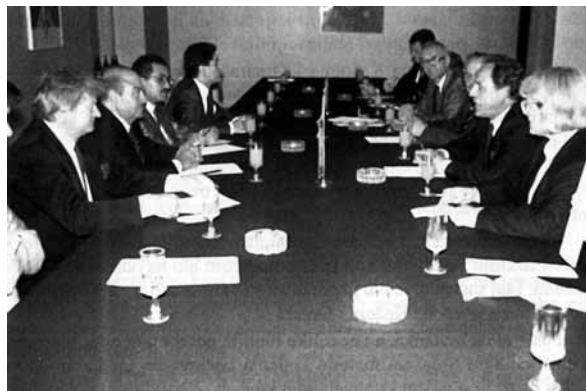
⁴⁷ Matović, Vojni poslovi, str. 338.

⁴⁸ Matović, Vojni poslovi, str. 340.

Krstofičev predlog je pod vplivom SDPR sprejela tudi jugoslovanska vlada in v Beogradu ga je sprejel tedanji predsednik vlade Branko Mikulić. Khashoggiju je SDPR priredila dolg predstavitveni obisk, obiskal je razstavo orožja v Nikincih in se udeležil preizkusov opreme na poligonu. »Z njim smo imeli dolge in zanimive pogovore o stanju na tržiščih orožja in vojaškega inženiringa in tudi o skupnem nastopu na tržiščih Egipta, Kuvajta, Zaira, Saudske Arabije, Maroka, v Emiratih in v vzhodnih državah – na Češkoslovaškem in Poljskem.«

Khashoggi je med pogovori z Brankom Mikulićem predlagal nekaj zelo ambicioznega, namreč rešitev za poplačilo ogromnega sovjetskega klirinškega dolga do Jugoslavije. »Dejal je, da je pripravljen Jugoslaviji izplačati obstoječi sovjetski dolg, vendar pod pogojem da se Jugoslavija dogovori z ZSSR, da mu bo odposlala orožje, ki ga bo želel in da lahko to orožje prodaja kupcem brez nadzora ZSSR.«⁴⁹ Ob koncu obiska je bil podpisan sporazum, na katerem naj bi temeljile nadaljnje skupne aktivnosti, SDPR je ob pomoči drugih zveznih organov in Narodne banke Jugoslavije pristopila k širitvi vseh poslovnih kontaktov, ki so se nakazali iz sodelovanja s Khashoggijem. »Cilj tega je bil, da bi se strokovnjaki iz zvezne direktije in direktorji vojaških in civilnih podjetij iz Jugoslavije bolje spoznali z ljudmi, posli in metodami dela na vojaškem tržišču orožja in vojaškega inženiringa, skupaj s poslovneži, ki imajo vpliv na vojaških tržiščih Evrope, Azije, Afrike in Južne Amerike, še posebej pa na trgih Bližnjega vzhoda.«⁵⁰

Kmalu za beograjskimi so sledili novi pogovori, ki so tokrat potekali na Khashoggijevem ranču v okolici Marbelle. Delegacija je poskušala konkretizirati začete pogovore iz Beograda ter utrditi konkretne dejavnosti v vseh državah, kjer je imel Khashoggi velik vpliv in s tem povečati jugoslovanski izvoz. Posebej so se zopet vrnili k z današnjega stališča popolnoma nerealni ideji o odplačilu sovjetskega dolga z orožjem za Khashoggija. Poleg poslovnega dela je sledil še družabni, saj je Khashoggi tedaj praznoval svoj 53. rojstni dan in jugoslovanska delegacija se je znašla v množici znanih povablencev. »Rojstnemu dnevu so med drugimi prisostvovali bivša carica Soraja s spremstvom in njenim prijateljem, princem iz ene izmed arabskih držav, filmska zvezda George Hamilton, princ Ferdinand von Bismarck in drugi. Bil sem zainteresiran, da se bi znašel v bližini princa, ki je bil v družbi s Sorajo,⁵¹ saj bi lahko pomagal pri nakupu orožja za vojsko iz njegove države.«⁵²



Pogovori na Bledu leta 1988. Govori Ivan Zidar, pred njim Adnan Khashoggi. (Matović, Vojni poslovi, str. 348)

Naslednji sestanek je potekal avgusta 1987 na Hrvaškem in v Sloveniji. Khashoggijev brat Amer je obiskal nekaj slovenskih podjetij, med njimi tudi Iskro in SCT. »Bil je impresioniran nad tehnično-tehnološkimi zmožnostmi podjetij in je predlagal njihovo vključitev v velike projekte na območju Srednjega vzhoda in Afrike. Predlagal je tudi, da bi se podjetja vključila v veliki projekt oskrbe z vodo iz Turčije preko Sirije in Iraka, katerega vrednost je bila večja od 5 milijard dolarjev.« Pogovarjali so se (»in konkretizirali«) tudi o oblikovanju konzorcija jugoslovanskih podjetij (SDPR, GENEX, SCT, Energoinvest), ki bi deloval pod okriljem Khashoggijeve poslovne skupine TRIAD. O tem je bil seznanjen tudi podpredsednik vlade Janez Zemljarič, ki je na koncu obiska sprejel Khashoggija in obljubil vso svojo podporo pri realizaciji teh poslov.

Razkošje, ki ga je Matović doživel pri obiskih arabskih poslovnežev, je vodilo še v drugo poslovno akcijo, saj so konec septembra Adnanu Khashoggiju predstavili še eno jugoslovansko potencialno izvozno priložnost – Brione. Brione je s svojo jahto obiskal leta 1988, potem ko je na pogovorih v Marbelli zanje pokazal še posebno zanimanje. Tedaj malo uporabljano rezidenco jugoslovanskega predsednika Tita je primerjal s Cannesom in je zato želel preveriti možnosti, da bi jih najel za postavitev ekskluzivne igralnice ali »nekakšen podoben objekt za posel«. Obisk Brionov je Khashoggiju odobril predsednik ZIS Mikulić, Khashoggi je bil nad Brioni (»Videl sem že veliko cesarskih in kraljevih letovišč in rezidenc, ampak takšne lepote in takšnega luksuza pa še nikjer«) navdušen, nekaj vrtnarjev je celo povabil, da bi mu uredili okolico vile v Marbelli. Obisk ni ušel niti predstavnikom medijev.

Z novim pristopom so stvari postajale vse bolj rožnate, po nalogu predsednika jugoslovanske vlade Mikulića sta tako v začetku leta 1988 Matović in Mikulićev pomočnik Goran Kapetanović ponovno obiskala Khashoggija, ki je bil v svoji vili v Cannesu, kjer so se po-

⁴⁹ Prav tam.

⁵⁰ Matović, Vojni poslovi, str. 340-341.

⁵¹ Princeza Soraja (1932-2001) je bila druga žena iranskega šaha Reza Pahlavija. Leta 1958 se je od nje ločil zaradi njene neplodnosti ter se ponovno oženil s Farah Diba. Soraja je od ločitve naprej živila v Franciji.

⁵² Matović, Vojni poslovi, str. 342.

novno pogovarjali o ustanovitvi konzorcija podjetij. Pod Khashoggijevim vodstvom so med množico bogataških vil v bližnjem Monte Carlu obiskali tudi tisto, v kateri je svoj dopust užival zairski predsednik in potencialni kupec jugoslovanskega orožja Mobutu.⁵³

Khashoggija je med njegovim potovanjem po Jugoslaviji pot razen po turističnih biserih Jugoslavije vodila tudi po industrijskih obratih. Ob njegovem obisku Brionov so ga nato s puljskega letališča odpeljali v Ljubljano, v Iskro in SCT, nato pa na Bled, kjer jim je direktor SCT Ivan Zidar priredil večerjo. Khashoggi je tudi ob Bledu dobival podobne ideje kot na Brionih. »Brioni, Bled in njihove lepote prekosijo Monte Carlo in Cannes. Tukaj bi lahko nastal nov in lepši Monte Carlo.« Na koncu so se o vojaških poslih ponovno pogovarjali z Mikuličem in predstavniki podjetij, zadnji večji sestanek pa je potekal konec leta 1988 v Marbelli, kjer so bili ponovno zbrani tudi predstavniki podjetij ter viceguverner Narodne banke Jugoslavije Boris Konte. Pri Khashoggiju so tudi silvestrovali in tedaj je Matović spoznal še eno lastnost arabskega pristopa k trgovanju.

Med pogovorom s Khashoggijem se je izkazalo, da ima del dvorca rezerviran za lastnega prerokovalca, Indijca, svetega moža Šri Čanda Svaili Maharadža. Po Khashoggijevih besedah je Indijec videl v prihodnost ter bral misli in brez posveta z njim se ni lotil nobenega posla. Matovića je skupaj s Krstofičem tudi peljal k njemu: »Ko sem ga zagledal v obleki, kakršno lahko vidimo le na ikonah, sem dobil vtis, da je zares sveti mož. Nekakšni okrasi in perle okrog vrata so mu dajali tajanstven videz. Presenetilo me je, da je toliko vedel o moji preteklosti.« Ko so se vrnili v Beograd, je med poročanjem Branku Mikuliću omenil tudi Indijca.

Mikulića je stvar pričela zanimati in želel je izvedeti, ali bi lahko ta sveti mož prišel v Beograd. Željko Krstofić je poskrbel, da je Khashoggi posodil prerokovalca za srečanje s predsednikom Zveznega izvršnega sveta. »Nikoli nismo izvedeli, kaj mu je prerokoval, toda Željko Krstofić je bil z modrecem v hotelu, kjer mu je ta povedal vse. 'Bil sem pri gospodu predsedniku. Ne bo več dolgo opravljal svoje funkcije in tudi ne več dolgo živel.' Željko mi je to zaupno povedal in tega ni rekel Mikuliću.« Branko Mikulić je sedem dni po prerokovalski seansi ponudil odstop, nekaj let kasneje pa umrl.⁵⁴

S to nenavadno uslugo se žal zaključijo tudi Matovićeve opisi poslovnih dogajanj, saj je kmalu zatem odšel v pokoj, jugoslovanski vojaški posli pa so v kratkem času dobili nov pospešek, ki ga je povzročila nenačrtovana

preusmeritev na notranje tržišče. Tudi tam pa verjetno brez provizij arabskim posrednikom ni šlo.

Viri in literatura

Časopisje:

Condannata a nove anni la spia al servizio del KGB, *La Repubblica*, 16. junij 1989, str. 22. Dostopno na: <http://ricerca.repubblica.it/repubblica/archivio/repubblica/1989/06/16/condannata-nove-anni-la-spia-al-servizio.html>, 19. 8. 2013.

Kiršič, Adriano: Kako smo gradili vilo. Več nadaljevanj. *Mladina*, februar, marec 1988.

Ma da tempo la ditta di Trieste era stata messa sotto controllo, *La Repubblica*, 19. november 1989, str. 21. Dostopno na: <http://ricerca.gelocal.it/repubblica/archivio/repubblica/1989/02/19/ma-da-tempo-la-ditta-di-trieste.html>, 18. 8. 2013.

Mamula go home!, *Mladina*, 12. februar 1988, str. 1.

Pudgar, Avgust: Admiral sredi lakote. *Delo*, 4. februar 1988, str. 16.

Repe, Božo: Kdo je zatrl mirovnitvo v Sloveniji. *Mladina*, 11. februar 2010. Dostopno na: <http://www.mladina.si/49677/kdo-je-zatrl-mirovnitvo-v-sloveniji/>, 2. 9. 2013.

Suhadolnik, Gorazd: Če želite kupiti atomsko bombo, pokličite SDPR. *Mladina*, št. 25, 24. junij 1988, str. 16.

Suhadolnik, Gorazd: Jugoslovanski prispevek h globalni podobi pekla. *Mladina*, št. 11, 16. marec 1988, str. 17.

Tašič, Predrag: Kako nas drugi vide. Rizik negativnih bodova. V: *Duga*, št. 337, 24. januar – 6. februar 1987, str. 16-17.

Monografije:

Bogetić, Dragan: *Jugoslavija i zapad 1952-1955*. Beograd: Službeni list SRJ, 2000

Dimitrijević, Bojan B.: *JNA od Staljina do Nato pakta*. Beograd: Službeni list SCG, 2005

Kaplan, Robert: *Slovenska gradbena industrija in tuja tržišča*, diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo UL, 2008.

Laković, Ivan: *Zapadna vojna pomoč Jugoslaviji 1951 – 1958*. Podgorica: Istorijski institut Crne Gore, 2006.

Lujić, Mladen: *Faze razvoja in življenjski cikel tanka M-84*, magistrsko delo. Celje: Fakulteta za logistiko UM, 2012.

Mamula, Branko: *Slučaj Jugoslavija*. Podgorica: CID, 2000.

Matović, Jovan: *Vojni poslovi Jugoslavije i svet XX veka*. Beograd: Tetra GM d. o. o., 2003

⁵³ Matović, *Vojni poslovi*, str. 349.

⁵⁴ Matović, *Vojni poslovi*, str. 345

Pačepa, Jon Mihaj: *Crveni horizonti*. Beograd: Akvarijus, 1990.

Petrović, Zorislav Antun: Predgovor, v: *Ispod stola. Najlepše antikorupcijske priče*. Zagreb: VBZ, 2011.

Rendulić, Zlatko: *General avnojske Jugoslavije*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2004.

Škrubej, Janez: *Hladna vojna in bitka za informacijsko tehnologijo*. Ljubljana: Pasadena, 2008.

Životić, Aleksandar: *Jugoslavija i Suecka kriza: 1956-1957*. Beograd: INIS, 2008.

Spletni viri:

Adnan Khashoggi Net Worth. Dostopno na: <http://www.celebritynetworth.com/richest-businessmen/richest-criminals/adnan-khashoggi-net-worth/>, 15. 8. 2013.

Adnan Khashoggi, članek na Wikipediji. Dostopno na: http://en.wikipedia.org/wiki/Adnan_Khashoggi, 15. 8. 2013.

Energoprojekt – 60 years of success: Monograph on the occasion of the 60th anniversary of Energoprojekt. Beograd 2011. Dostopno na: http://eng.energoprojekt.rs/pdf/monografija_60_god_web.pdf, 12. 8. 2013.

Spletna stran podjetja *Yugoimport*. Dostopno na: <http://www.yugoimport.com/>, 6. 9. 2013.

Zusammenfassung

EIN BREITES ANGEBOT AN WAREN MIT BESONDEREM ZWECK

Die Wege des jugoslawischen Waffenhandels und einige damit verbundene verdächtige Geschichten

Der Ausdruck Waren von besonderer Bedeutung war in der Außenhandelsstatistik des sozialistischen Jugoslawien eine Chiffre für Waffengeschäfte. Diese stellten Mitte der 1980er Jahre ein gutes Fünftel des jugoslawischen Staatshaushaltes dar und trugen somit nach damaligen Schätzungen zweimal mehr dazu bei als der gut entwickelte touristische Sektor. Die bedeutende Stellung Jugoslawiens auf dem Weltwaffenmarkt war eine Folge der raschen Nachkriegsentwicklung und der flexiblen Politik des Lavierens zwischen dem Ost- und Westblock. Die sichtbare jugoslawische Rolle in der Blockfreienbewegung bedeutete einen zusätzlichen Vorteil beim Vordringen auf die weniger anspruchsvollen Märkte der sogenannten Dritten Welt, insbesondere den Mittleren Osten, wo die jugoslawische Waffenindustrie den Großteil ihrer Einnahmen erzielte.

Der günstige Preis und die Angepasstheit der Produkte an die anspruchslosen/ungelernten Benutzer in Kombination mit dem politischen Ansehen bei „Freundesstaaten“ reichten jedoch Mitte der achtziger Jahre nicht mehr aus, um Jugoslawiens Geschäfte beizubehalten. Subtilere Kunstgriffe und das Schmieren der richtigen Stellen standen nicht in den Geschäftsplänen der jugoslawischen Direktion für den Waffenverkauf. Der reiche libysche und irakische Markt begannen zu entgleiten, daher war man gezwungen, nach neuen Verkaufsmethoden zu greifen. Auf Basis der Memoiren einiger namhafter jugoslawischer Militärrepräsentanten entsteht so ein klares Bild über Kontakte mit exotischen Mittelsmännern, Auszahlungen von Provisionen und auch Bestechungen, die den Zugang zu den heiß erwünschten Geschäften erleichterten und auch die so notwendigen Devisen für das ökonomisch krisengeschüttelte Jugoslawien brachten. Diese „modernen Formen der Marktbearbeitung“ standen zwar nicht im Einklang mit der gesellschaftspolitischen Ordnung und den tönenden Phrasen der jugoslawischen Außenpolitik, nichtsdestotrotz wurden Provisionen wohl oder übel zu einer Konstante bei der „Anpassung an die globale Wirtschaftsrealität“.

Der Beitrag stellt auch die Resonanz des jugoslawischen Waffenhandels in der slowenischen Gesellschaft Ende der 1980er Jahre dar, als die slowenische Öffentlichkeit angesichts der gesellschaftlichen Veränderungen immer stärker antimilitaristisch orientiert war und die slowenische Presse die exotischen Verkaufsmethoden der Waffenindustrie immer heftiger kritisierte.

Schlagwörter: Waffenhandel, Sozialistische föderative Republik Jugoslawien (SFRJ), Provisionen